WAT TE VEEL GELD MET DE ÉÉN PROCENT RIJKSTEN DOET

INGRID ROBEYNS

Toen Twitter nog Twitter was, en niet de speeltuin van Elon Musk, was er een account met de titel: "*Did Jeff Bezos end world hunger today?*" Elke dag stuurde dit account een Tweet uit. "Nope." Of: "He did not." Het hele gebeuren had iets komisch. Iedereen wist dat er nooit een ander antwoord zou komen. Jeff Bezos stond erom bekend zijn werknemers slecht te betalen – wat hem zelf geen windeieren legde –, dus waarom zou hij dan ineens zijn miljarden gebruiken om anderen aan de onderkant van de samenleving te helpen? Niets in het trackrecord van Bezos wees erop dat hij zijn geld aan het wereldvoedselprogramma zou schenken. Toch maakte dat de dagelijkse tweets van dit account niet minder pijnlijk, want ze wezen op de andere keuze die Bezos *had kunnen maken*.

Het is niet alsof Jeff Bezos niet wat geld had kunnen missen. Toegegeven, het jaar 2020 was niet echt een goed jaar voor de spaarrekening van Bezos. Het jaar ervoor was hij gescheiden van zijn vrouw MacKenzie, en daarbij had hij een kwart van zijn aandelen in Amazon aan haar overgedragen. Had hij in 2019 nog een geschat vermogen van 131 miljard dollar, dan was dat in 2020 geslonken tot 113 miljard. Maar 113 miljard dollar is nog steeds héél veel geld. Zoveel geld dat ons brein er grote moeite mee heeft het te bevatten. Wat ons brein nodig heeft, is dergelijke bedragen te vertalen naar iets wat we ons wél kunnen voorstellen. Huizen, bijvoorbeeld. Laten we Bezos het voordeel van de twijfel geven en ervan uitgaan dat hij niet in een gewoon rijtjeshuis zou willen wonen. Geen probleem: we nemen een kijkje op een vastgoedsite, en zoeken het duurste huis op dat op dit moment in Brussel te

koop is. In Elsene staat een adembenemend mooi herenhuis: 950 vierkante meter bewoonbare ruimte, met paleisachtige allures. Een marmeren standbeeld in de hal dat een beetje aan Michelangelo doet denken, een trap in het fijnste hardhout, een open haard die schittert in het bladgoud, en overal prachtige glas-in-loodramen. Jeff Bezos kon in 2020, toen zijn vermogen een fikse deuk had gekregen, met de waarde van zijn vermogen 17.384 herenhuizen uit deze categorie kopen (aan het einde van de pandemie zouden het er meer dan 26.000 zijn). Onnoemelijk veel rijkdom, dus.

Als iemand als Jeff Bezos iets aan extreme armoede had willen doen, was dat gewoon mogelijk geweest. Hij had zich bijvoorbeeld kunnen aansluiten bij een organisatie die vrouwen in ontwikkelingslanden voor twee jaar een onvoorwaardelijke donatie geeft. Daarmee kunnen die vrouwen eerst zorgen dat hun kinderen voldoende voedsel, kledij en schoolschriften hebben. Daarna kunnen ze investeren in wat geiten of kippen en een bedrijfje uit de grond stampen. Elke week krijgen die vrouwen een klein bedrag, waar wij in België nauwelijks een kop koffie van kunnen drinken. Het geld aan vrouwen geven is bijzonder effectief, omdat die er doorgaans verstandiger mee omgaan dan mannen – wellicht dat de verantwoordelijkheden die moeders voelen voor hun kinderen hen ervan weerhouden het aan tabak of andere verslavingen uit te geven. In Otjivero, het dorp in Namibië waar een van de eerste experimenten werd gehouden met een dergelijke onvoorwaardelijke gift, was de impact op de plaatselijke bevolking enorm. Frida Nembwaya, een alleenstaande moeder van vijf kinderen, investeerde het geld dat ze kreeg in een oven, waarmee ze zeven dagen per week broodjes bakte en verkocht aan de andere dorpelingen. “Good Life After Struggle”, schilderde ze op de muur van haar huis.

Voor sommigen is dit het grote probleem van extreme rijkdom: sommige individuen hebben zo’n overvloed aan geld dat het niet meer bijdraagt aan een betere levenskwaliteit, terwijl anderen honger lijden en op geen enkele manier de middelen hebben om iets aan die situatie te doen. Maar er is een donkerdere, eerder sinistere reden om ons zorgen te maken over de huidige vermogensconcentratie. Want rijkdom is macht. En macht heeft de neiging de mens te corrumperen. Macht corrumpeert mensen die zich van gewone stervelingen ontpoppen tot alleenheersers of megalomanen. Macht leidt tot idioot gedrag – zoals het spenderen van een paar miljoen aan een gouden toilet. Macht leidt tot gevaarlijk gedrag – zoals het opkopen van Twitter voor 44 miljard, waardoor de netwerksite veranderde van een platform voor democratische discussie in een privéspeeltuin waar racisten en xenofoben vrij spel krijgen om hun leugens te verspreiden. En macht leidt tot weerzinwekkend gedrag, zoals wanneer de extreem rijke ouders voor hun kleuter een verjaardagsfeestje organiseren waarvan het prijskaartje tot in de zes cijfers kan oplopen, terwijl ze met dat geld ook honderden kinderen die de pech hadden in Albanië of Zimbabwe geboren te worden een reële kans hadden kunnen geven uit de armoede te ontsnappen.

Het is niet altijd helder welke psychologische mechanismen ertoe leiden dat heel veel geld zich vertaalt in machtsmisbruik. Psychologen vertellen ons wel dat geld én macht verslavend zijn: wie er veel van heeft, wil er doorgaans steeds meer van. Sam Polk, een voormalige effectenhandelaar op Wall Street, schreef er het boek *For the Love of Money: A Memoir* over. Toen hij 30 was, zonder kinderen, zonder schulden, en zonder filantropisch doel voor ogen, was hij boos omdat zijn bonus dat jaar slechts 3,6 miljoen dollar bedroeg. Maar Polk had eerder ervaringen met alcohol- en drugsverslavingen, en hij realiseerde niet veel later dat dit gewoon een andere verslaving was.

Om een geldverslaving te vermijden, helpt maar één ding: bepalen wat ‘genoeg’ is, en daar niet aan voorbij gaan. Genoeg is niet alleen genoeg om een goed leven te leiden; genoeg is ook wat nodig is om ervoor te zorgen dat het geld de ziel niet corrumpeert.

Dit is een van de redenen waarom we een samenleving nodig hebben die het limitarisme omarmt – de idee dat er een bovengrens is aan hoeveel rijkdom een individu zou mogen bezitten. Zo’n bovengrens aan individuele rijkdom zou de rijkste 1 procent beschermen tegen de verslavende en corrumperende effecten van geldaccumulatie. Het zou de 99 procent beschermen tegen het machtsmisbruik van de 1 procent, zoals wanneer ze via politieke donaties en

lobbying de democratie ondergraven. En een bovengrens aan rijkdom zou een einde maken aan het extractivisme van de rijksten: het feit dat ze het leeuwendeel van wat mensen in de economie gezamenlijk maken naar zich toe trekken. Daardoor zijn er nu niet alleen meer armen dan er in alternatieve scenario's zouden zijn, maar ontbreekt het de gemeenschap ook aan geld om te investeren in gelijke kansen voor iedereen en in een rijke publieke ruimte.

De literatuur leert ons al langer dan vandaag dat het niet altijd goed afloopt met wie alsmaar meer wil. In 1886 schreef Leo Tolstoj het kortverhaal *Hoeveel land heeft een mens nodig?* Daarin verhuist de arme boer Pachom met zijn hele gezin, omdat er enkele dagreizen verder naar het oosten meer land is, dat vrij beschikbaar is. Over de jaren heen doet hij dat meerdere keren, waardoor hij telkens beter land kan bewerken, met grotere opbrengsten. Uiteindelijk komt hij bij een volk dat hem zegt dat hij voor een vast bedrag al het land in bezit mag nemen dat hij tussen zonsopgang en zonsondergang kan kenmerken als het zijne. Bij zonsopgang begint Pachom te lopen en plaatst hij markeringen om aan te geven welk land van hem zal worden. Hij probeert een zo groot mogelijke afstand af te leggen, maar door zijn onstilbare honger naar meer en meer land raakt hij veel te ver verwijderd van het beginpunt. Aan het einde van de dag moet hij zo hard rennen om nog voor zonsondergang terug op het beginpunt te zijn, dat hij bij aankomst neerstort en sterft.

Het mooie aan literatuur, en aan kunst in het algemeen, is dat de schrijver of kunstenaar het verhaal zelf gestalte geeft – en hebzucht kan afstraffen. In de echte wereld is dat helaas niet altijd het geval. Heel soms loopt het bij machtsmisbruik slecht af, zoals voor Nicolae Ceauşescu, de laatste communistische dictator van Roemenië, die in 1989 met zijn vrouw voor het oog van de camera geëxecuteerd werd. Hebzucht, daarentegen, wordt in deze wereld nauwelijks afgestraft, omdat het niet gezien wordt als een ondeugd, maar als de olie die de kapitalistische machine doet draaien. En als de niet aflatende drang om steeds meer kapitaal te vergaren uitmondt in een ongekende machtspositie, dan hebben we op dit moment amper middelen om het misbruik van die macht tegen te gaan.

Tegen die achtergrond van beperkte weerbaarheid van de samenleving zijn twee acties nodig. De belangrijkste actie is dat we het neoliberale kapitalisme – een veel extremere vorm dan het kapitalisme van na de Tweede Wereldoorlog – doorgronden en bestrijden. Die maatschappijvisie is niet onvermijdelijk, en ze is ook niet zomaar komen aanwaaien. Zoals George Monbiot op heel toegankelijke wijze beschrijft in zijn nieuwste boek *The Invisible Doctrine*, is het neoliberale kapitalisme het gevolg van een doordachte en geduldige strategie van een groep denkers, rijke sponsors, en gehaaide politici, die hebzucht tot ultieme deugd hebben verheven, en de individuele vrijheid geld te vergaren op de troon hebben geheven. De vrijheid niet gehinderd te worden in het vergaren van rijkdom is voor neoliberalen de waarde die alle andere waarden ondergeschikt maakt – ook de democratie en de leefbaarheid van de aarde. En ook Monbiot stelt dat we het limitarisme nodig hebben als onderdeel van een nieuwe visie op de samenleving die de ontplooiing van de mens, verbondenheid en ecologische duurzaamheid centraal stelt.

Het zal nog heel wat voeten in de aarde hebben voor die alternatieve visie gerealiseerd wordt. Hoe gaan we van hier naar daar? Voor de '99 procent' komt het erop aan te zoeken naar manieren hoe zij kan bijdragen aan de geboorte van die nieuwe samenleving, door het ontwikkelen van een duurzame economie, het bestrijden van groot onrecht, of politieke betrokkenheid. Dat betekent in de eerste plaats uit onze comfortabele zetel komen, om onszelf minder in de economische rollen van consument, werker of investeerder te zien, en meer als burger.

De tweede actie ligt in handen van de superrijken en supermachtigen. Wat zij zélf beslissen is cruciaal. Zij hebben een keuze. Dat kan niet genoeg herhaald worden. Jeff Bezos buit zijn arbeiders uit, steekt het geld van zijn bedrijf in een totaal nodeloos en vervuilend ruimtetoerismeproject, en scoort vooralsnog beschamend laag als het op filantropie aankomt. Zijn ex-vrouw MacKenzie Scott maakte heel andere keuzes. Kort na haar scheiding schreef ze een prachtig essay over de herkomst van haar fortuin en hoe we zo'n vermogen überhaupt moeten begrijpen. "Ik twijfel er niet aan dat iemands persoonlijke rijkdom het resultaat is van een collectieve inspanning en van sociale struc-

turen die aan sommige mensen kansen bieden, maar obstakels vormen voor talloze anderen.” En dus beloofde ze haar geld terug te geven aan de samenleving, op een manier waarbij de mensen die het meeste onderdrukt zijn *zelf kunnen bepalen* hoe ze dat geld aanwenden om de wereld beter en rechtvaardiger te maken. Ze geeft hen het geld, maar zonder daarbij de macht te willen behouden over wat ze precies met dat geld zouden moeten doen.

Scott begrijpt ook de kracht van taal. Haar stichting heet de *Yield Giving*. Het werkwoord ‘to yield’ heeft twee verschillende betekenissen. De eerste betekent ‘groeien’, en kennen we oorspronkelijk uit de landbouw, waar het verwijst naar de opbrengsten van akkers. De tweede betekenis is breder: ‘loslaten’, ‘de controle opgeven’. En dat is precies wat de meeste extreem rijke mensen – ook de filantropen – niet willen. Zij willen de touwtjes in handen houden. Ze willen de macht wanneer ze economisch actief zijn en hun bedrijf runnen. En ze willen de macht blijven uitoefenen over wat er met hun geld gebeurt, sommigen zelfs tot ver na hun dood. Bovendien willen ze bepalen hoe we de samenleving vormgeven, door invloed te kopen in de politiek.

MacKenzie Scott is een doorn in het oog van vele rijken. Zij houdt hen een spiegel voor. En met haar keuzes levert ze impliciet kritiek op wat de machtswellustige miljardairs doen, en dus ook *niet* doen. Bij de subtop van de rijken, die zijn vermogen ziet groeien maar die nog niet boven op de rots zit, roept zij ook existentiële vragen op. Wat doe ik met de macht die mijn groeiende vermogen genereert? Wat doe ik om mij te beschermen tegen de verslavende en corrumperende effecten van geld en van de macht die dat geld met zich meebrengt?

Het is gissen naar hoe MacKenzie Scott zichzelf beschermt tegen deze verslavende en corrumperende effecten. Wel zien we dat ze haar vermogen om vragen te stellen, om na te denken over waarom de samenleving is zoals die is, en hoe macht die wereld structureert, niet verloor toen ze haar opmars maakte in de miljardairslijstjes. Hoe is ze met haar voeten op de grond gebleven? Hoe kan het dat ze niet gevallen is voor de neoliberale ideologie die rechtvaardigt dat haar vermogen puur haar eigen verdienste zou zijn en dat ze het volste recht heeft er een gouden toilet mee aan te schaffen? Misschien ligt het antwoord in haar eerste liefde, de literatuur – en dan vooral de poëzie. Kan het schone, het zoekende, en de twijfel die daarin belichaamd zit het vuur van de empathie laten branden, ook onder de toenemende druk van geld en macht?

Kunst kan deze rol spelen. Maar kunst speelt deze rol overduidelijk niet bij alle superrijken en supermachtigen. Naast morele appèls op individuele rijken is structurele verandering broodnodig. En ook die vergt iets – niet alleen van de superrijken, maar van ieder van ons: de inspanning om onze rol van burger te omarmen, en mee te bouwen aan de visie van een samenleving die menselijker, duurzamer en moreler is dan dat wat het neoliberale kapitalisme ons te bieden heeft.

Ingrid Robeyns (1972) is filosoof en econoom. Zij bezet de leerstoel ethiek van instituties aan de Universiteit Utrecht. In 2023 verscheen haar boek Limitarisme. Pleidooi tegen extreme rijkdom *(Amsterdam: De Bezige Bij).*